

University of Groningen

Misbruik van de naam van God

Ruiten, Jacques van

Published in:

Ik ben de Heer uw God: De Tien Geboden in traditie, beeld en Bijbel: Lezingenreeks en tentoonstelling, Maurits Sabbebibliotheek, september – oktober 2006, Faculteit Godgeleerdheid, K.U.Leuven

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2007

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Ruiten, J. V. (2007). Misbruik van de naam van God. In Ceulemans/Reinhart, & Doyle/ Brian (editors), *Ik ben de Heer uw God: De Tien Geboden in traditie, beeld en Bijbel: Lezingenreeks en tentoonstelling, Maurits Sabbebibliotheek, september – oktober 2006, Faculteit Godgeleerdheid, K.U.Leuven* (blz. 11-23). Peeters.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Misbruik van de naam van God

Jacques van Ruiten

In het Bijbelse verhaal trekt het volk Israël weg uit Egypte en arriveert het na een tocht door de woestijn bij de berg Sinai. Dit opent, dat volgens het verhaal één jaar duurt, is de meest centrale gebeurtenis die zich voordoet in de periode van veertig jaar dat het volk rondtrekt in de woestijn, alvorens het het beloofde land binnentrekt. In de boeken Exodus tot en met Deuteronomium wordt aan deze korte periode verreweg de meeste aandacht besteed. Het is dan ook een heel bijzondere gebeurtenis: op de berg sluit God zijn grote verbond met Israël. Door dit verdrag wordt Israël zijn speciale volk. Voor dit volk brengt dat verplichtingen met zich mee, en daarom zou men het verhaal er een kunnen noemen *de la servitude au service*: van de slavernij in Egypte naar de dienstbaarheid aan God¹.

Het sluiten van deze overeenkomst wordt in het algemeen als de grootste en belangrijkste gebeurtenis gezien in de hele Hebreeuwse Bijbel. Niet alleen wordt op de Sinai een unieke relatie tussen een volk en zijn God gevestigd; de wetten en geboden die God hierbij aan Israël gaf, spelen een centrale rol voor het volk. De geboden zijn van centrale betekenis in de Bijbel, en het latere jodendom wordt volledig door deze wetten in beslag genomen. Men probeert ieder detail van het leven te regelen overeenkomstig de goddelijke geboden, en een nauwgezette studie van deze wetten is van centraal belang.

Binnen de wetten die zijn gegeven op de berg Sinai neemt de zogenaamde decaloog een bijzondere plaats in. Illustratief daarbij is het feit

¹ Naast de in de voetnoten vermelde bibliografie, werden ook deze werken geraadpleegd: Elias Auerbach, *Moses* (Amsterdam: Ruys, 1953); Martin Buber, *Moses* (Heidelberg: Schneider, 1952); Umberto Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus* (Jerusalem: Magnes, 1967); Thomas R. Elßner, "Das dekalogische Namensmißbrauch-Verbot (Ex 20,7 / Dtn 5,11)," *Biblische Notizen* 114-115 (2002): 61-70; Cornelis Houtman, *Exodus: Vertaald en verklaard. Deel III, Exodus 20-40*, Commentaar op het Oude Testament (Kampen: Kok, 1996), 44-49; Martin Rösel, *Adonaj – warum Gott ‚Herr‘ genannt wird*, Forschungen zum Alten Testament, nr. 29 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2000); Timo Veijola, "Das dritte Gebot (Namenverbot) im Lichte einer ägyptischen Parallele," *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 103 (1991): 1-17.

dat deze 'tien woorden' als een eenheid zijn opgeschreven, en bovendien tweevoudig zijn overgeleverd (Ex 20,1-17; Deut 5,6-21). God spreekt er direct en onmiddellijk tot het *gehele* volk; zijn woorden worden op de twee stenen tafelen geschreven, die in de ark van het verbond bewaard worden. De decaloog bevat apodictische wetten, rechtsregels die een direct bevel geven aan een individu. Men mag er van uitgaan dat de decaloog van buitengewoon belang is voor het leven van de gemeenschap. De voorschriften vereisen de uiterste naleving.

1. Het tweede gebod

In de joodse traditie en in die van sommige protestantse kerken is het verbod op het misbruik van naam van God het *derde* gebod. In de katholieke en lutherse traditie is dit verbod echter het *tweede* van de tien voorschriften. Binnen deze tradities zijn de eerste twee geboden als één beschouwd.

De verschillende vertalingen van het tweede gebod bestaan uit twee delen. Het opent met een verbod en geeft vervolgens een motivatie, waarbij het verbod in bijna dezelfde woorden herhaald wordt. Wat betreft het eerste deel van de zin hebben de vertalingen gemeenschappelijk dat ze spreken over "de naam van de HEER, uw God". De overige elementen worden in de vertalingen verschillend weergegeven.

Het is opvallend dat het verbod op het misbruik van de naam van God, in onderscheid met het lange eerste gebod dat er aan voorafgaat (het verbod op afgoderij) en het gebod dat er op volgt (het sabbatsgebod), zeer kort geformuleerd wordt. Bovendien zijn veel van de woorden herhalingen. In onderscheid met het eerste gebod (Ex 20,2-6; Deut 5,6-10), waarbij God in de eerste persoon aan het woord is, spreekt het tweede gebod over God in de derde persoon. Op grond hiervan heeft men geopperd dat dit gebod later aan de tekst is toegevoegd. Zekere bewijsgrond lijkt daar echter niet voor te bestaan. Ook in het derde en vierde gebod wordt de derde persoon gebruikt. Bovendien is het tweede gebod evenals de meeste andere geboden tot de tweede persoon gericht ("Niet zal jij ..."). Zoals in het eerste, derde en vierde gebod, wordt het verbod *gemotiveerd* (vgl. Ex 20,5-6.11.12). Deze motivatie is negatief geformuleerd ("de HEER laat niet ongestraft").

De Nederlandse vertalingen geven aan dat zij het tweede gebod breed interpreteren. Verschillende vormen van misbruik van Gods naam kunnen aan de orde zijn zonder dat deze verder gespecificeerd

worden. Deze vormen kunnen zwaar of licht zijn, lichtvaardig of serieus. Deze vertalingen gaan echter voorbij aan de problemen van de Hebreeuwse tekst. Een letterlijke vertaling van het verbod zou luiden: ‘je zal het niet opheffen – de naam van de HEER je God – lichtvaardig/bedrieglijk’.

2. Het opheffen van de naam

Het eerste tekstuele probleem betreft het niet mogen opheffen van de naam van God. Volgens de meeste exegeten kan dit niet letterlijk bedoeld zijn; zij gaan er van uit dat de uitdrukking ‘het opheffen van de naam’ in feite een verkorte verwoording is van ‘het opheffen van de naam *op de lippen*’, wat wil zeggen ‘uitspreken’. De vertaling van het eerste gedeelte van het tweede gebod zou dan zijn: ‘je mag (de naam) niet opheffen op de lippen’, wat neerkomt op ‘je mag niet op de lippen nemen’, ‘je mag niet uitspreken’. Een dergelijk gebruik van deze uitdrukking treft men bijvoorbeeld aan in Ps 16,4 (“ik neem (lett. ik til) hun namen niet op mijn lippen”). Zij wordt ook gebruikt voor het reciteren van een stuk poëzie of profetie, zoals in Num 23,7: “Bileam hief aan (lett. hij tilde op) het volgende lied en sprak”. Van dit gebruik zijn er vele andere voorbeelden te geven (2 Kon 9,25; Jes 14,4 etc.).

Andere exegeten beweren dat het ‘niet optillen’ kort is voor het ‘niet optillen van de *handen*’. Het eerste deel van het tweede gebod zou dan betekenen: ‘je mag niet opheffen *jouw handen* (en spreken) de naam van de HEER je God’. Het ‘opheffen van de handen’ is een min of meer vaststaande uitdrukking voor het zweren van een eed, zoals in Ez 20,6: “op die dag heb ik plechtig gezworen (lett. hief ik mijn handen op voor hen) ze uit Egypte te leiden”. Andere voorbeelden vindt men in Deut 32,40; Gen 14,22; Dan 12,7 etc.

In de eerste opvatting (het opheffen van de naam op de lippen) gaat het om een brede interpretatie van het misbruik van Gods naam. In de tweede interpretatie (het opheffen van de hand en zweren bij de naam) wordt het gebod specifiek geïnterpreteerd, en wel als het valselijk zweren bij Gods naam. In beide opvattingen lijkt het overigens wel zo te zijn dat op de ene of andere manier de naam van God wordt uitgesproken.

In de gebruikelijke uitleg lijkt de tekst van het tweede gebod overigens niet te zeggen dat men de naam van God in het geheel *niet* mag

uitspreken. Er zijn situaties denkbaar waarin het uitspreken van Gods naam wel geoorloofd is. Een gekend voorbeeld is Ex 3,16. Nadat God zich in het brandende braambos aan Mozes bekend heeft gemaakt als 'hij die is', zegt hij tot Mozes: "dit moet ge de Israëlieten zeggen: de HEER, de God van uw vaders, de God van Abraham, de God van Isaak, en de God van Jacob zendt mij tot u. Dit is *mijn naam* voor altijd. Zo moet men mij *aanspreken*, alle geslachten door".

Het aanroepen van de naam komt voor als een technische term voor de cultische verering van God, bijvoorbeeld in Gen 4,26, waar gezegd wordt dat men God begon te vereren ("dat was de tijd dat *men de naam van de HEER begon aan te roepen*"). Hetzelfde wordt gezegd van Abram in Gen 12,8 ("Abram richtte een altaar op ter ere van de HEER *en riep de naam van de HEER aan*"; zie ook Gen 13,4; 21,33; 26,25).

Bij de inwijding van de tempel wordt de naam van God in gebed uitgeroepen, zoals in 1 Kon 8,41-43: "ook als een vreemdeling, die niet tot uw volk Israël behoort, omwille van *uw naam* uit een ver land komt, omdat hij gehoord heeft van *uw grote naam* (...). Dan zullen alle volken der aarde *uw naam* leren kennen, en u, evenals uw volk Israël, vrezen: dan zullen zij weten *dat uw naam uitgeroepen is* over deze tempel die ik gebouwd heb". Karakteristiek voor individuele klachten in de Bijbel is het aanroepen van God, zoals in Klaagl 3,55-56: "uit de diepte van de put, *riep ik uw naam: 'HEER'*. Gij hebt mijn roepen gehoord: blijf niet doof voor mijn klacht". Het uitroepen van de naam betekent hier dat er hulp verwacht wordt. Ook kan de naam van God lovend worden uitgeroepen. Zo roept Mozes uit (Deut 32,3): "*de naam van de HEER roep ik uit: breng hulde aan onze God!*".

Niet alleen wordt de naam van God biddend, klagend en lovend gebruikt. Gods naam wordt ook uitgesproken bij het zweren van een eed. Dit lijkt zelfs de gebruikelijke praktijk te zijn, zoals men kan lezen in Deut 6,13: "gij moet de HEER, uw God vrezen, hém dienen, en zweren (eed afleggen) *bij zijn naam*". En in Deut 10,20: "de HEER, uw God zult u vrezen, hem dienen, hem aanhangen, en *bij zijn naam* uw eden afleggen", of in Jer 12,16: "als zij dan het geloof van mijn volk aanvaardden en zweren *bij mijn naam: 'zowaar de HEER leeft'* (...) dan worden ze opgenomen in mijn volk". In deze laatste tekst komt de meest frequente aanroepings- of bezweringsformule naar voren: "zowaar de HEER leeft". Een dergelijke formule komt vele malen voor in het Oude Testament. Ook God zelf kan bij zijn naam zweren (Jer 44,26: "ik zweer bij mijn grote naam"). Ook kan men 'zweren bij (de naam van) de HEER' of 'zweren bij mijn of zijn naam'.

2.1 Onnodig of bedrieglijk?

Met deze voorbeelden weze duidelijk dat het in het tweede gebod van de decaloog niet louter kan gaan om het op de lippen nemen van de naam van God. Eerder gaat het om het gegeven dat men die naam niet mag uitspreken op een manier die *lashaw* is. De meeste moderne vertalingen gebruiken voor de vertaling van het Hebreeuwse woord *lashaw* 'ijdel' of 'lichtvaardig'. In de Hebreeuwse lexica komt men echter ook andere betekenissen tegen. Aan de ene kant treft men inderdaad betekenissen aan als 'nietig, tevergeefs, nutteloos, onnodig', waarbij men kan verwijzen naar Ps 108,13; 127,1; Jer 2,30; Mal 3,14. Anderzijds heeft het elders in het Oude Testament de betekenis van 'leugen' en 'bedrog', waarbij men dan met 'bedrieglijk' of 'vals' vertaalt. Dit woord *lashaw* wordt regelmatig synoniem gebruikt met 'valselijk, leugenachtig', en wijst soms op 'bedrog'. Dit is specifiek het geval wanneer men het koppelt aan een werkwoord dat een spreken uitdrukt, zoals in Jes 59,4: "niemand dient volgens recht een aanklacht in. Geen proces wordt nog in eerlijkheid gevoerd. Men bouwt op niets, en *bedriegt* (*weshaw*) door zijn woord. Men is zwanger van boosheid, en brengt onheil ter wereld". Het is klaar dat men in deze passage 'hij bedriegt' niet kan vervangen door 'hij spreekt onnodig'. Het gaat hier duidelijk om een context van leugen en bedrog. Men kan meer zulke teksten aanhalen, waarin het woord *shaw* duidelijk in dit verband wordt gebruikt (Ex 23,1; Hos 10,4; Ez 12,24 etc.).

Daarom verklaren de meeste moderne exegeten het tweede gebod aan de hand van deze betekenis 'bedrieglijk', die in het Oude Testament het vaakst voorkomt. De associatie van het woord *shaw* met leugen en bedrog wordt ook elders in de decaloog duidelijk. Het verbod op het afleggen van een getuigenis tegen iemands naaste verschijnt in feite in twee verschillende vormen. In Ex 20,16 leest men: "u zult niet *vals* (*sheqer*) getuigen tegen uw naaste", terwijl Deut 5,20 luidt: "u zult niet *odeloos* (*shaw*) getuigen tegen uw naaste". De inwisselbaarheid van de woorden 'vals' en 'odeloos' in deze beide versies van dezelfde wet heeft enkele oude vertalers ervan overtuigd dat in Ex 20,7 'odeloos' ook 'vals' betekent. Ook de meeste moderne commentaren kiezen deze opvatting.

2.2 Exegese van het tweede gebod

In de historische exegese van het tweede gebod, vanaf de oudheid tot aan de moderne tijd, hebben echter beide betekenisvelden onder-

steuning gevonden². Volgens sommigen gaat het om het onnodig of lichtvaardig hanteren van Gods naam, volgens anderen om het bedrieglijk, vals gebruik ervan.

In de *eerste* uitleg gaat het om het *onnodig* vermelden van Gods naam, en wel onder *alle* omstandigheden. Al heel vroeg is dit verbod in deze zin verklaard en wel specifiek als *het afleggen van eden* waarbij Gods naam gebruikt wordt. Vele exegeten verstonden Ex 20,7 als een verbod op het zweren van dergelijke eden indien zij niet noodzakelijk waren. De eerste tekst waarnaar men kan verwijzen is het boek Jezus Sirach, ontstaan in de eerste helft van de tweede eeuw v.C.: “*maak er geen gewoonte van een eed te zweren, en spreek niet voortdurend de naam van de Heilige uit. Want zoals een slaaf op wie voortdurend wordt gelet de striemen niet bespaard blijven, zo blijft iemand die voortdurend zweert en de naam van de Heilige noemt niet gevrijwaard van zonde*” (Sir 23,9-10).

Het is duidelijk dat deze tekst van Jezus Sirach, vooral het “niet uitspreken van de naam van de Heilige” verwijst naar het tweede gebod van de decaloog. Tegelijkertijd is het een interpretatie hiervan. De tekststructuur, waarbij een ‘eed zweren’ parallel staat aan het ‘uitspreken van de naam van de Heilige’, maakt duidelijk dat deze al heel vroeg als synoniemen begrepen werden. Ook in het vervolg van de tekst worden beide begrippen samengenomen: “(zo blijft) iemand die (voortdurend) zweert en de naam van de Heilige noemt ...”. Het ‘onnodig’ uitspreken van de naam wordt hier geïnterpreteerd in de zin van ‘voortdurend’, te pas en te onpas. De tekst lijkt te willen zeggen: ‘maak er geen gewoonte van’, of ‘doe dat niet voortdurend’. Dit impliceert dat er situaties kunnen zijn waarin het uitspreken van de naam wel geoorloofd is (zoals hoger beschreven). Problematisch is echter de vergelijking tussen iemand die voortdurend zweert en de naam van God uitsprekt, met een slaaf op wie voortdurend gelet wordt. De aanleiding hiertoe is niet helemaal duidelijk. Misschien heeft het te maken met de straf, die de slaaf niet kan ontlopen omdat hij voortdurend in het oog gehouden wordt. Zo creëert ook hij die onnodig zweert een situatie

² De meeste voorbeelden die hier volgen, zijn ontleend aan James L. Kugel, *The Bible As It Was* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997), 371-414. Zie verder ook: Menahem M. Kasher, *Encyclopedia of Biblical Interpretation: A Millennial Anthology. Volume IX. Exodus* (New York: American Biblical Encyclopedia Society, 1953), 148-155; Nehama Leibowitz, *Studies in Bereshit. Genesis: In the Context of Ancient and Modern Jewish Bible Commentary* (Jerusalem: World Zionist Organization, 1991), 324-333.

waarin er voortdurend op hem gelet wordt, waardoor hij zijn straf niet meer kan ontlopen. Vroeg of laat loopt het fout.

Een tweede tekst waarnaar verwezen kan worden, is het tractaat *Over de bijzondere wetten* van de joodse Alexandrijnse schrijver Philo van Alexandrië (20 v.C.-51 n.C.), uit wiens werken blijkt dat hij een voortreffelijke Griekse vorming moet hebben gehad. In een expliciete verwijzing naar het tweede verbod blijkt dat hij het afleggen van een eed in Gods naam afwijst; indien zulk een eed toch noodzakelijk is, kan deze enkel door verantwoordelijke personen afgelegd worden. “De decaloog verbiedt ons Gods naam nodeloos op te nemen. Het woord van een goed mens zou zelf een eed moeten zijn – vastberaden, onwankelbaar, vrij van leugen, zekerlijk geplant op de waarheid. Als er omstandigheden zijn die van ons verlangen te zweren, dan moet de eed afgelegd worden door een vader en een moeder (...), want ouders zijn gelijkend op en kopieën van de goddelijke kracht” (Philo, *Over de bijzondere wetten*, 2, 2).

Ook Flavius Josephus, de joodse geschiedschrijver die leefde in de eerste eeuw van onze jaartelling, schrijft dat het tweede gebod over onnodige eden handelt. Daar Josephus de joodse telling van de decaloog volgt, spreekt hij over het *derde* woord. “Het derde woord verbiedt ons bij God te zweren over welke onbelangrijke zaak ook” (Flavius Josephus, *Joodse oudheden*, 3, 91).

Deze voorbeelden tonen aan dat er omstandigheden kunnen zijn waarin men eden kan uitspreken, maar tegelijk waarschuwen ze er geen gewoonte van te maken, en Gods naam niet nodeloos uit te spreken. De rabbijnse literatuur bevat voorbeelden die zeggen dat het onnodig uitspreken van een *zegen* eveneens verboden is. In de Talmoed wordt gezegd dat hij die een onnodige zegening uitspreekt het verbod uit Ex 20,7 overtreedt. In een commentaar luidt het: “ieder die een onnodige zegen uitspreekt of zijn gebeden zonder toewijding uitspreekt of op de verkeerde tijden, die gebruikt de naam van de Hemelen lichtvaardig. Met betrekking tot hem zegt de tekst: ‘hij zal hem niet onschuldig houden’ (Ex 20,7; Deut 5,11)”.

Elders wordt het tweede gebod niet betrokken op het onnodig of lichtvaardig hanteren van Gods naam, maar op het bedrieglijke en valse gebruik ervan. Ook in deze tweede verklaring is er een verband tussen het gebod en het zweren van een eed. Verschillende oude getuigen spreken over het afleggen van een *valse* eed. In feite identificeren deze bronnen de eerste uitleg (‘onnodig’) met de tweede (‘vals, bedrieglijk’). Men kan verwijzen naar een Aramese vertaling (uit Babylonië)

van Exodus: “je mag niet *onnodig* zweren bij de naam van de HEER jouw God, want de HEER houdt niet voor onschuldig ieder die *valselijk* zweert bij zijn naam”. Ook in een Aramese vertaling uit Palestina wordt ‘onnodig’ met ‘valselijk’ geïdentificeerd. Hier wordt er nog sterker gezegd dat het gaat om het liegen bij Gods naam: “mijn volk, mijn volk, huis van Israël: je mag niet *onnodig* opheffen de naam van de HEER jouw God. *En je zal geen eed afleggen bij mijn naam en liegen*. Voorwaar, ik, de HEER jouw grote God, zal mensen ter verantwoording roepen, en ik zal ieder ter verantwoording roepen *die liegt bij mijn naam*”. In de joodse commentaar op de Tien Geboden wordt Ex 20,7 aldus verklaard: “‘je mag niet opheffen de naam van de HEER jouw God *lashab*’, wat betekent: *leg geen valse eed af, en neem niet voortdurend een eed in je mond*, want groot is de straf daarvoor”. Ook Rashi, een joods middeleeuws geleerde, onderschrijft deze verklaring. In zijn commentaar op Ex 20,7 schrijft hij: “wat is een lichtvaardige eed? Indien hij zweert om te veranderen dat wat algemeen bekend is, zoals het zweren dat een pilaar van steen in werkelijkheid gemaakt is van goud”. In het voorbeeld gaat het om een ‘onnodige’ eed, want de eed betreffende de pilaar is een futiel voorbeeld waarmee geen spiritueel of intellectueel voordeel te behalen valt; bovendien gaat het om een ‘valse’ eed, omdat hij de realiteit tegenspreekt.

2.3 De praktijk van het valse getuigenis

Het gegeven overzicht toont aan dat er praktijken zijn die in de naam van God geschieden (en die gelegitimeerd worden door een beroep op hem te doen), terwijl hij er in werkelijkheid niets mee te maken heeft. De voorbeelden maken duidelijk dat zulke praktijken dikwijls plaatsgrepen bij een eedaflegging. In dit geval zou het dus niet gaan om het afleggen van een eed zonder meer, waarbij de naam van God gebruikt wordt, maar om een *valse* eed.

Daarnaast zijn er eedafleggingen waarbij de naam van God wel gebruikt mag worden. Zo bijvoorbeeld Deut 6,13: “gij moet de HEER, uw God vrezen, hem dienen, en zweren bij zijn naam”. Men zou kunnen zeggen dat het correct zweren van een eed bij zijn naam identiek is met het vrezen en dienen van God. Dit impliceert dat men, indien men de eed niet op de juiste wijze (dus vals of bedrieglijk) aflegt, God vreest noch dient. De context van dit vers doet sterk denken aan het begin van de decaloog. Voorafgaand aan en volgend op Deut 6,13 leest men: “zorg er dan voor de HEER niet te vergeten, die u uit Egypte heeft

geleid, dat slavenhuis” (Deut 6,12) en “gij moogt niet achter andere goden aanlopen, de goden van de volken om u heen” (Deut 6,14). God eist *exclusieve* verering van zijn verbondspartner. Bijgevolg wil hij niet dat de naam van andere goden door zijn vereerders op de lippen wordt genomen. Vergelijkbaar hiermee is Ex 23,13: “de naam van vreemde goden moet gij niet uitspreken, ze mogen in uw mond niet gehoord worden”. Gods naam mag wel gebruikt worden om hem aan te roepen en te prijzen (Ex 3,15). Men dient zich echter te onthouden van het bedrieglijk gebruik ervan. Legitimatie van eigen woorden onder de dekmantel van ‘God is mijn getuige’ of ‘God wil het, God vraagt het’, wordt nadrukkelijk verboden. Door het illegitiem gebruik van zijn naam wordt het gezag en de eer van God aangetast. Als de partner in het verbond en als jaloerse echtgenoot, kan hij dit niet ongestraft over zijn kant laten gaan.

Er zijn teksten die expliciet spreken over een *vals* getuigenis, waarin Gods naam gebruikt wordt. In Lev 19,12 staat geschreven: “ge moogt mijn naam niet gebruiken voor meineed, want dan ontwijdt je de naam van uw God, ik ben de HEER”. In Jer 5,2 kan men lezen: “al zeggen ze ook ‘zowaar de HEER leeft’, hun eed is vals”. In de tempelprediking van Jeremia (Jer 7,1-15) wordt verwezen naar het overtreden van diverse verboden van de decaloog, waaronder dat van het valse getuigenis: “maar gij vertrouwt op valse, waardeloze woorden. Gij steelt, gij moordt, ge pleegt echtbreuk, ge zweert vals”.

Het afleggen van een vals getuigenis, een valse eed, werd beschouwd als één van de zwaarste misdaden in de oudheid³. De Griekse historioograaf Diodorus Siculus (eerste eeuw v.C.) schrijft dat het zweren van een valse eed een van de grootste overtredingen is, want het is een bewijs van gebrek aan eerbied voor de goden en verkrachting van de machtigste garantie onder de mensen. Zeven eeuwen eerder zegt Hesiodus al: “iemand die vals zweert zal nooit meer vergeven worden, en zijn afstammelingen zullen vernietigd worden”. Bij Herodotus (vijfde eeuw v.C.) luidt het: “het huis van een rechtsverkrachter zal geheel vernietigd worden”. En in de rabbijnse literatuur (gebaseerd op Ex 20,7) kan men lezen: “voor alle overtredingen in de Thora zal de man alleen gestraft worden, maar voor een valse eed zowel hij als zijn hele familie”.

In deze interpretatie van Ex 20,7 gaat het niet zonder meer om de praktijk van het valse getuigenis, maar specifiek om het valse getuigenis

³ De hier vermelde voorbeelden zijn ontleend aan Moshe Weinfeld, *Deuteronomy 1-11*, Anchor Bible, nr. 5 (New York: Doubleday, 1991), 301.

waarbij er beroep wordt gedaan op Gods naam. Parallellen hiervoor kan men vinden in het Oude Nabije Oosten⁴, waar het vals of lichtzinnig zweren – het aanroepen van een godheid met een lichtzinnige of verkeerde bedoeling – een fundamentele overtreding was, net zoals in het oude Israël. In de wijsheidsliteratuur van Mesopotamië circuleerde deze spreuk: “mijn God, ik wist niet hoe hard uw straf is. Lichtzinnig legde ik een plechtige eed af bij uw naam”. In de *Boetepsalm van Elam* kan men lezen: “zoals iemand die op lichtzinnige wijze de geheiligde naam van zijn persoonlijke god uitte”. De Oud-Egyptische *Stèle van Neferabu* bevat de volgende tekst: “ik ben een man die valselijk zwoer bij Ptah, heer van Maat. En hij liet mij de duisternis zien overdag. Pas op voor Ptah, Heer van Maat! Zie, hij ziet geen daad over het hoofd! Zie ervan af Ptah’s naam valselijk te gebruiken, want hij die hem valselijk gebruikt, hij zal vallen”.

In de context van het Oude Nabije Oosten was de naam van God heilig. Men kon deze niet te pas en te onpas, of voor verkeerde doeleinden gebruiken. Dit gold zowel in Israël als daarbuiten. Er was een legitimatie voor nodig. Daarom werd er gewaarschuwd tegen het misbruik van Gods naam. Dat gebeurde in de context van de eedaflegging, maar kan in feite breder worden opgevat. Zo waarschuwt het boek Spreuken tegen het verkeerde gebruik van de naam: “twee dingen vraag ik van u; weiger mij die niet, aleer ik sterf. Houd valsheid (*shaw!*) en leugen ver van mij, geef mij armoede noch rijkdom, doe mij het brood genieten dat mijn rantsoen is, opdat ik niet verzadigd raak en *u ga verloochen en ga zeggen: ‘Wie is de HEER?’* – opdat ik niet arm word en ga stelen en *mij aan de naam van mijn God vergrijp*”. Wanneer je Gods naam misbruikt, dan belaster je hem als het ware zelf.

In Lev 24,10-16 is er sprake van een man die Gods naam lastert en vervloekt. Hiervoor wordt hij veroordeeld tot de dood door steniging. Op bevel van God stelt Mozes daarop een algemene regel op: ieder die God vervloekt zal zijn zonde moeten dragen, en wie zijn naam belasterd, zal ter dood gebracht worden. Deze tekst heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de steeds sterker wordende tendens om de naam van God te beschermen tegen misbruik. In de joodse traditie werd dit gebod vooral gekoppeld aan het lichtvaardig gebruik

⁴ De volgende voorbeelden zijn ontleend aan Herbert B. Huffmon, “The Fundamental Code Illustrated. The Third Commandment,” in *Pomegranates and Golden Bells. Studies in Biblical, Jewish, and Near Eastern Ritual, Law, and Literature in Honor of Jacob Milgrom*, ed. David P. Wright, David Noel Freedman en Avi Hurvitz (Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1995): 368-370.

van Gods naam en het misbruik daarvan bij een eedaflegging. Toch moet er wel op gewezen worden dat in de moderne joodse uitleg van Ex 20,7 (= Deut 5,11) relatief vaak verwezen wordt naar het gebruik van Gods naam in bezweringen, toverij, waarzeggerij, en andere magische praktijken. In deze uitleg is het tweede gebod op de eerste plaats een afwijzing van zulke praktijken.

2.4 *Het dragen van Gods naam*

Zoals gezegd handelt het tweede gebod volgens vele exegeten, waaronder de meeste hedendaagse, over het onnodig dan wel bedrieglijk uitspreken van Gods naam, al dan niet bij een eedaflegging. In dit hoofdstuk wordt er echter een alternatieve uitleg van dit gebod voorgesteld⁵. Het Hebreeuwse woord *nasa*, dat dusver vertaald is met met 'optillen, opnemen, opheffen', kan namelijk ook 'dragen' betekenen. Men zou zich kunnen afvragen of het mogelijk is om Gods naam 'te dragen'. Heden ten dage kan er immers van iemand gezegd worden dat hij/zij 'een naam draagt'. In het geval van het tweede gebod zou het dan gaan over het dragen van Gods naam op een verkeerde manier.

In het Bijbels Hebreeuws komt de uitdrukking 'een naam dragen' echter niet of nauwelijks voor. Wanneer een kind bij zijn/haar geboorte een naam krijgt, dan wordt meestal gezegd: 'men riep zijn/haar naam'. Dit is hetzelfde als wanneer men zou zeggen 'men noemde hem/haar' of 'hij/zij heette'. Het is niet gebruikelijk te spreken over iemand die 'een naam draagt'. Buiten het tweede gebod komt dit strikt genomen maar op één plaats voor, en wel in Ex 28, waar het gewaad van de hogepriester wordt beschreven: "vervolgens moet ge op twee kornalijnstenen de namen van de zonen van Israël graveren, zes namen op de ene steen en zes op de andere, naar de volgorde van hun geboorte (...). Beide stenen herinneren de HEER aan de Israëlieten, daar Aäron *hun namen* voor de HEER op zijn schouderbanden *draagt*" (Ex 28,9-12). Op zijn gewaad draagt de hogepriester de namen van de patriarchen van Israël.

Het tweede gebod spreekt echter over het dragen van *Gods* naam. Toch kan ook hier de beschrijving van het hogepriesterlijk gewaad van nut zijn, zo niet in de tekst zelf dan toch in de uitleg ervan. Aan het einde van de beschrijving van de hogepriesterlijke kleding komt diens

⁵ Voor zover ik heb kunnen nagaan is een vergelijkbare interpretatie van het tweede gebod als die welke ik hier geef alleen nog naar voren gebracht door Meir Bar-Ilan, "'They Shall Put My Name Upon the People of Israel' (Num 6,26)," *Hebrew Union College Annual* 60 (1989): *19-*31 (Hebreeuws).

hoofddekseel ter sprake: “maak ook een bloem van zuiver goud en graveer daarin als in een zegel de woorden: ‘gewijd aan de HEER’. Maak ze met een paars koord vast op de voorzijde van het hoofddekseel. Doordat Aäron ze op zijn voorhoofd *draagt* zal hij de ongerechtigheden wegnemen” (Ex 28,36-38). ‘De HEER’ is de vertaling van het zogenaamde tetragrammaton, de vier letters die de naam van de God van Israël weergeven (JHWH). Deze naam wordt gedragen door de hogepriester, met de toevoeging ‘gewijd is’ of ‘heilig is’.

Vroege joodse bronnen meenden dat het opschrift dat de hogepriester op zijn voorhoofd droeg slechts bestond uit het tetragrammaton. Zo kan men lezen in de *Brief van Aristee* (wellicht tweede eeuw v.C.): “op zijn hoofd had hij wat de ‘tiara’ genoemd wordt, en hierop een weergaloze mijter, de gewijde diadeem met midden op de voorzijde in reliëf in heilige letters op een gouden blad de naam van God, onuitsprekbaar in glorie” (§98). En de joodse geschiedschrijver Flavius Josephus (*Joodse oudheden*, 3, 172-178) schrijft: “het voorhoofd van de hogepriester was niet bedekt door de kelk, maar daar was een gouden plaat, waarop in heilige karakters *de naam van God* was gegraveerd”⁶. Misschien mag men ook verwijzen naar Sir 50,20, waarin over Simon de hogepriester gezegd wordt: “dan daalde hij af en strekte zijn handen hoog uit over de hele gemeenschap van Israëls zonen, om met zijn lippen de zegen van de HEER te geven, en *zich te tooien met zijn naam*”.

Ook in de rabbijnse literatuur treft men de mening aan dat de hogepriester Gods naam, het tetragrammaton, droeg. “De Heilige, gezegend zij hij, beval dat op de staf van Aäron de Onuitsprekelijke *Naam* gevonden moest worden, die ook op de plaat van de hogepriester was (Ex 28,38)”. Dit laat zien dat ook in de opvatting van de rabbijnen het Gods naam was die door de hogepriester werd gedragen.

Bij deze moge de mogelijkheid dus geïllustreerd zijn het tweede gebod op een andere manier te interpreteren dan op de gebruikelijke wijze. Men zou kunnen zeggen dat dit tweede gebod die mensen op het oog heeft, die Gods naam dragen. Welnu, de enige die Gods naam (letterlijk) draagt, is de figuur van de hogepriester. Overeenkomstig deze interpretatie zou het de intentie van het tweede gebod zijn om de figuur van de hogepriester te verhinderen wangedrag te vertonen. Tegen de hogepriester wordt gezegd: ‘draag de naam van de HEER, uw God niet onnodig (of: bedrieglijk)’. Maak uzelf niet te schande.

⁶ Voor deze vertaling zie: F.J.A.M. Meijer en M.A. Wes, *Flavius Josephus. De Oude Geschiedenis van de Joden. Deel 1, boek I-VII* (Baarn – Antwerpen: Ambo, 1996), 197-198.

Tegen deze interpretatie kan ingebracht worden dat in de decaloog het *gehele* volk wordt aangesproken, en niet de hogepriester alleen. Men moet zich daarom afvragen of het mogelijk is dat het gehele volk de naam van God draagt. Vooreerst kan men dan verwijzen naar de priesterlijke zegen (Num 6,23-27), waarin aan het eind gezegd wordt: “als zij zo mijn naam over de Israëlieten *uitspreken*, zal ik hen zegenen” (Num 6,27). De Hebreeuwse tekst gebruikt hier echter niet het werkwoord ‘uitspreken’, maar ‘opleggen’. Men moet dan ook eigenlijk vertalen: “zij *leggen* mijn naam *op* de Israëlieten, en ik ben het die hen zegen”. Welnu, als je een naam oplegt, dan draag je hem ook. Wellicht mag men het opleggen van de naam opvatten als het opschrijven ervan. Hierbij zou men kunnen denken aan het merkteken dat God op Kaïn plaatste, en waarbij hetzelfde werkwoord wordt gebruikt (Gen 4,15). De priesterlijke zegen bestaat dan uit twee fasen: eerst zegent de priester mondeling, en vervolgens schrijft hij Gods naam op de hand of op het voorhoofd van de gezegende.

Vervolgens zou men er op kunnen wijzen dat het dragen van Gods naam als teken van Israëls uitverkiezing gezien kan worden⁷. De uitverkorenen zeggen dat zij aan God toebehoren en niet aan een ander, en dat op hun hand is geschreven ‘van God’. In Jes 44,5 wordt dit zo verwoord: “de ene zal zeggen: ‘de HEER behoort ik toe’, en de ander zal zich noemen met Jakobs naam; en weer een ander schrijft op zijn hand: ‘van de HEER’, en neemt de naam van Israël aan”. Het ‘aannemen van een naam’ betekent dat iemand een tweede naam, en wel een erenaam, permanent ontvangt. Deze wordt op de hand geschreven. Hoe men zich dit precies dient voor te stellen is niet duidelijk. Het is wel klaar dat het gaat om een formele vaststelling van een eigendomsverhouding. Ook over de Perzische koning Kores die de joodse ballingen in Babylon toestemming heeft verleend terug te keren naar hun land, wordt in Jes 45,5 gezegd dat God hem niet alleen bij zijn eigen naam heeft geroepen, maar dat hij hem ook blijvend een tweede naam, een erenaam, heeft gegeven. Hoewel de uitdrukking ‘het dragen van Gods naam’ niet gebruikt wordt, zou men toch kunnen zeggen dat het aannemen van een andere naam dan de eigen naam, waarin bovendien Gods naam voorkomt, hiermee te vergelijken is. Iemand die deze naam draagt, behoort daarmee tot het uitverkoren verbondsvolk, en heeft daarmee bepaalde verplichtingen, opdat hij/zij de verbondspartner niet te schande maakt.

⁷ Deze suggestie werd gedaan door Prof. Dr. Wim Beuken tijdens de mondelinge voordracht van deze bijdrage te Leuven (31/10/2006).

Ik ben de Heer uw God

De Tien Geboden in traditie, beeld en Bijbel

Lezingenreeks en tentoonstelling
Maurits Sabbebibliotheek
september – oktober 2006
Faculteit Godgeleerdheid, K.U.Leuven

Onder redactie van
Brian Doyle & Reinhart Ceulemans

Schilderijen van
Dora van de Loo

LEUVEN
MAURITS SABBE LIBRARY
FACULTY OF THEOLOGY
PEETERS PUBLISHERS
2007

DOCUMENTA LIBRARIA
XXXIV